ΧΡΥΣΟΥΣ "ΔΕΣΜΟΣ„ ΤΗΣ ΚΟΜΗΣ ΕΚ ΠΟΤΕΙΔΑΙΑΣ

Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀρχαίας Ποτειδαίας, κατὰ τὴν διάρκειαν κατασκευῆς ὁδοῦ ἀπὸ τοῦ χωρίου Νέα Μουδανιὰ εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας ἀνεκαλύφθη [1] μικρὸς ὀρθογώνιος τάφος ἐκ πώρου λίθου ἐπικεχρισμένου διὰ κονιάματος. Μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων ἀντικειμένων ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν νεκράν, προφανῶς, σημειοῦται ἓν μικρὸν «χρυσοῦν κόσμημα» (bijou en or), τοῦ ὁποίου δημοσιεύεται καὶ φωτογραφία [2]. Πρόκειται περὶ ἐλάσματος σπειροειδοῦς (εἰκ. 1), ὅπερ ἐν μὲν τῇ ἀπολήξει τοῦ ἀνωτέρου του ἄκρου συγκρατεῖ κρίκον, ἐν δὲ τῇ ἀπολήξει τοῦ ἑτέρου του ἄκρου ὑπάρχει ἕτερος κρίκος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου κρέμανται τρεῖς μικραὶ ἁλύσεις, ὧν ἑκάστη συγκρατεῖ εἰς τὸ ἄκρον της ἀνὰ ἓν σφαιρίδιον. Ἀμφότεροι οἱ κρίκοι εἶναι σχήματος Ω. Παρατηρητέον ἐπίσης ὅτι τὸ ἄνω ἄκρον δὲν ἑλίσσεται ὡς τὰ κατώτερα μέρη, ἀλλ' ἀποτελεῖ μίαν ἐπίπεδον σχεδὸν ἐπιφάνειαν. Τὸ ἔλασμα τοῦτο εἶναι πλατύτερον πρὸς τὸ ἄνω μέρος, στενούμενον πρὸς τὸ ἕτερον ἄκρον, ἐνῷ συγχρόνως ἡ σπείρασις εἶναι παχυτέρα ἄνω, λεπτυνομένη βαθμηδὸν πρὸς τὰ κάτω. Τοῦτο εἶναι λίαν σπουδαῖον, ὡς εὐθὺς ἀμέσως θὰ γίνῃ φανερόν.

Εἰκ. 1. Χρυσοῦν κόσμημα ἐκ τάφου τῆς Ποτειδαίας.

Ἡ χρῆσις τοῦ κοσμήματος τούτου καθίσταται πρόδηλος χάρις εἰς ὡρισμένα μνημεῖα τέχνης, ἰδίᾳ δὲ εἰς ἕνα χαλκηδόνιον [3] ἐκ Μεγάλης Πόλεως, ὅστις ἀπόκειται ἐν τῷ ἐν τῷ Δυτικῷ Βερολίνῳ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ (εἰκ. 2), παριστᾷ δὲ «περσίδα» κόρην φέρουσαν φιαλίδιον, ἀρύταιναν καὶ ἀλάβαστρον ἀνὰ χεῖρας, ἐνδιαφέρουσαν δὲ κόμμωσιν, ἧς ὁ ὄπισθεν ἐρριμμένος βόστρυχος συγκρατεῖται κατὰ τὸ κατώτερον ἥμισυ αὐτοῦ διὰ κοσμήματος παρομοίου πρὸς τὸ τῆς Ποτειδαίας. Ἐκτὸς τούτου ἔχομεν ὀλίγους ἔτι λίθους, αἱ ἐπὶ τῶν ὁποίων παριστώμεναι γυναῖκες φέρουσι παρόμοια κοσμήματα εἰς τοὺς μακροὺς βοστρύχους των [4].

1 BCH 84, 1960 (Chronique de Fouilles, 1959): **Potidée**, σ. 791 - 3.

2 G. Daux, ἔ ἀ. σ. 792, εἰκ. 6, ἐντεῦθεν ἡ ἡμετέρα εἰκ. 1.

3 A. Furtwängler, Beschreibung der Geschnittenen Steine im Antiquarium No 181, σ. 19, πίν. 4, 181, τοῦ αὐτοῦ: Antike Gemmen, II, σ. 55, III, πίν. XI, 6. Lippold, Gemmen und Kameen, πίν. 65, 7. Berliner Museen, Berichte aus den ehem. Preussischen Kunstsammlungen, Neue Folge: Sonderheft 28-V-1960, σ. 14-5, εἰκ. 8 (Greifenhagen), ὁπόθεν ἡ ἡμετέρα εἰκ. 2. Ἡ περιγραφὴ τοῦ Greifenhagen εἶναι: Zopf von einem Band mit Quasten Zusammengehalten.

4. α. Χαλκηδόνιος Βρεττανικοῦ Μουσείου; Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos in the British Museum, No 433, σ. 51. Furtwängler, A. G., πίν. XI, 10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/05/2024 09:22:35 EEST - 52.15.183.117

Οὗτοι οἱ σφραγιδόλιθοι χρονολογοῦνται εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑπομένου.

Ἡ χρῆσις τοῦ κοσμήματος τῆς Ποτειδαίας καθίσταται νῦν σαφής: Διὰ τοῦ ἄνω κρίκου ἐστερεοῦτο τοῦτο τῇ βοηθείᾳ θώμιγγος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἵνα μὴ τυχὸν ἀποπέσῃ. Τὸ ἀνώτατον, εὐθὺ τμῆμα αὐτοῦ, πιθανῶς ἦτο ὁρατὸν πιθανῶς ὅμως καὶ ἀόρατον, ἐπικαθήμενον ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ καλυπτόμενον ὑπὸ τοῦ βοστρύχου.

Εἰκ. 2. Γλυπτὴ λίθος ἐκ Μεγάλης Πόλεως (ἐν μεγεθύνσει).

Τοῦ βοστρύχου τούτου τὸ κατώτερον ἥμισυ περιελαμβάνετο ἐντὸς τῆς σπείρας τοῦ κοσμήματος, τοῦ ὁποίου ἡ διάμετρος λεπτύνεται βαθμηδὸν πρὸς τὰ κάτω, ἀκολουθοῦσα τὴν μορφὴν τοῦ βοστρύχου.

Ἡ ποικιλία τῶν κομμώσεων ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Συνεπίκουροι δὲ εἰς τὰς γνώσεις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι καὶ αἱ γραπταὶ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, αἱ ὁποῖαι καλύ-

β. Ἕτερος. WALTERS, Cat. No 434, σ. 52.

γ. Σάρδιος. WALTERS: Cat. No 436, σ. 52; FURTWÄNGLER, A.G. II, σ. 58 μετὰ παραστάσεως ζεύγους Περσῶν.

δ. Χαλκηδόνιος ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ, G. RICHTER, Cat. of Engraved Gems, Metrop. Mus. (1956) πίν. 22, 133.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/05/2024 09:22:35 EEST - 52.15.183.117

πτουσιν ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως.

Δυστυχῶς, ἤδη ἀπὸ τῶν Ὁμηρικῶν ἐκφράσεων περὶ κόμης καὶ κομμώσεως, ἐπεκράτησε τόση ἀσάφεια, ὥστε οὐδ' οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κατανοήσωσιν ἀκριβέστερον τὰς ἐκφράσεις ταύτας. Οὕτω καὶ διὰ τὸ παρὸν κόσμημα δὲν ὑπάρχει ἀσφαλὲς ὄνομα μεταξὺ τῶν σφζομένων. Δὲν ἔχομεν ὄνομα οὔτε διὰ τὸν παχὺν βόστρυχον ἢ πλόκαμον, εἰς ὃν συνενοῦται ἡ κόμη κατὰ τὸν τράχηλον καὶ τὴν ῥάχιν, ἃς εἴπωμεν τραχηλοβόστρυχον. Ἓν στρεπτὸν ἀντικείμενον, ὡς στρεπτὸν εἶναι καὶ τὸ παρὸν κόσμημα, καλεῖται στρόφιον, ὑπῆρχε δὲ τοιοῦτον ἀντικείμενον κοσμοῦν τὸ στῆθος ἢ τὴν κεφαλήν, ἀλλὰ μᾶλλον εἶχε τὸ σχῆμα σχοινίου. Ὁ Ἥφαιστος, κατὰ τὴν ἐννεαετῆ ἀναγκαστικὴν παραμονήν του εἰς τὸ σπήλαιον τῶν Νηρηίδων, ἐχάλκευε δαίδαλα πολλά, *πόρπας τε γναμπτὰς θ' ἕλικας κάλυκάς τε καὶ ὅρμους* [1]. Πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων καθὼς καὶ περὶ ἐσφηκωμένης κόμης, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη τὰ ἀρχαῖα σχόλια παρέχουσι πολλὰς δυνατότητας ἑρμηνείας. Ἴσως ἡ ἀρίστη ἑρμηνεία ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ τοῦ Helbig [2], ἀλλ' οὔτε οἱ καλούμενοι σφηκωτῆρες οὔτε αἱ ἕλικες οὔτε οἱ κάλυκες δύνανται νὰ εἶναι τὸ ἡμέτερον κόσμημα, τὸ ὁποῖον συνεκράτει καὶ προεφύλαττεν ἀπὸ χαλαρώσεως τὸν τραχηλοβόστρυχον.

Ὑπάρχουσιν ἀνάλογα κοσμήματα, σωληνωτά, τῶν ὁποίων τὰ τελευταῖα καὶ ἴσως μεταξὺ τῶν ἀρίστων συγκαταλεγόμενα παραδείγματα ἀνεῦρεν ὁ καθηγητὴς κ. Ανδρονικος ἐντὸς πλουσίου τάφου τῆς Βεργίνης [3]. Ἐνταῦθα πρόκειται λόγῳ τῆς μικρᾶς διαμέτρου τῶν κοσμημάτων, περὶ πολλῶν λεπτῶν καὶ μακρῶν βοστρύχων (οἵτινες ἐλέγοντο κίκιννοι). Κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ κ. Ανδρονικου, βασιζομένην ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν εὑρεθέντων κοσμημάτων ἐντὸς τοῦ τάφου, «ἀπὸ τῶν δύο κροτάφων πρέπει νὰ ἐκρέμαντο ἀνὰ μία τετρὰς σπειροειδῶν κυλινδρικῶν ἐλασμάτων...», ἅτινα κατὰ ταῦτα θὰ ἐκόσμουν ἰσαρίθμους πλαγίους λεπτοὺς καὶ μακροὺς πλοκάμους («στημονίας»), οἵτινες εἰδικώτερον ἐκαλοῦντο καὶ παρωτίδες [4]. Ἐξὰς ὁμοίων κοσμημάτων φαίνεται ὅτι ἐκόσμει τὸ ὀπίσθιον τμῆμα τῆς κεφαλῆς τῆς νεκρᾶς τῆς Βεργίνης. Ἑπομένως ἐνταῦθα δὲν εἴχομεν ἕνα τραχηλοπλόκαμον, ἀλλὰ πολλοὺς μικροτέρους (ἴσως τὰ *περιτρόχαλα* τοῦ Πολυδεύκους). Τὰ σχόλια τῆς Ἰλιάδος [5], προκειμένου περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν μνημονευθέντων τεχνουργημάτων τοῦ Ἡφαίστου, ἀναφέρουσι καὶ *χρυσᾶς σύριγγας*, αἳ τοὺς πλοκάμους περιέχουσι. Πράγματι, καὶ τῆς Βεργίνης τὰ κοσμήματα καὶ ἐν ἥσσονι μοίρᾳ καὶ τὸ ἡμέτερον ἀνήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν «σφηκωτήρων» (ἡ λέξις εἶναι νέα), οἵτινες ἐφέροντο καὶ ὑπὸ ἀνδρῶν, ὡς παρ' Ὁμήρῳ ὁ Εὔφορβος εἶχε πλοχμοὺς *οἳ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο* [6]. Ἡ λέξις σύριγγες ὅμως δὲν εἶναι τὸ ὄνομα τῶν κοσμημάτων τούτων, ἀλλ' ἁπλῶς ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐν τῇ

1 Ἰλ. Σ 400 - 401.

2 W. Helbig, Das Homerische Epos [2] (1887), 242 ἑξ. καὶ 279 ἑξ.

3 Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας 1961, σ. 100 ἑξ., εἰκόνες 96 - 97.

4 Hermann - Blümner, Griech. Privataltertümer (Gr. Antiquitäten IV) 194, σημ. 1.

5 ΣΧΟΛΙΑ Ἰλ. Σ 401-2, πρβλ. καὶ Helbig, ἔ.ἀ. 242 καὶ σημ. 2.

6 Ἰλ. Ρ 52.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/05/2024 09:22:35 EEST - 52.15.183.117

προσπαθείᾳ αὐτοῦ ὅπως ἑρμηνεύσῃ τὰς Ὁμηρικὰς ἕλικας καὶ τοὺς κάλυκας, ἅτινα ὁ Ἥφαιστος κατεσκεύαζε χαριζόμενος εἰς τὰς φιλοξενούσας αὐτὸν Νηρηίδας. Οὔτε ἕλικες ὅμως οὔτε κάλυκες δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι τὰ σπειροειδῆ κοσμήματα τῆς Βεργίνης καὶ τῆς Ποτειδαίας. Τὸ μόνον ὄνομα, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ (προσωρινῶς τοὐλάχιστον) εἰς τὰ ἐν λόγῳ κοσμήματα, εἶναι «δεσμός», ἐπειδή, ἂν μή τι ἄλλο δηλοῖ καλῶς τὴν ὀργανικὴν λειτουργίαν τούτων. Τὰ ἐν λόγῳ κοσμήματα ἐφέροντο ὑπὸ τῶν Ἰώνων τῶν φοιτώντων εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Σάμου. Τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἀνήκει εἰς τὸν Ἄσιον (Ἀπ. 13, 4 Kinkel): *Χαῖται δ' ᾐωρεῦντ' ἀνέμῳ χρυσέοις ἐνὶ δεσμοῖς.*

(Σημείωσις: Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀποτελεῖ τμῆμα φροντιστηριακῆς μελέτης, ἣν εἶχον ἀναλάβει παρὰ τῷ καθηγητῇ κ. Σπ. Μαρινάτῳ, ὃν εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν βασικῶν κατευθύνσεων τῆς ἐρεύνης μου).

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΚΟΡΡΕΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
15/05/2024 09:22:35 EEST - 52.15.183.117